

Stojíme na veliké dějinné křižovatce

Profesor **RNDr. STANISLAV KOMÁREK, Dr. (63)**, je český biolog, antropolog, filozof a v poslední řadě i úspěšný spisovatel. Jeho kniha *Evropa na rozcestí*, kde provokativně starý kontinent popisuje jako prudce vybuchlý a následně zase ochablý poloostrov Asie, byla přeložena do několika jazyků. Své vydání má například i na Ukrajině, kde se její autor těší docela velké oblibě. Jak vnímá současnou válku na Ukrajině? Změní konflikt uvažování Západu? A jsme svědky soumraku euroatlantické civilizace?

Celosvětová pandemie covidu a na ní navazující válka na Ukrajině roztrhaly dodavatelské řetězce a obnažily slabiny globalizovaného světa, kdy najednou chybí spousta dílů a surovin pro výrobu, a také extrémně zdražují energie. Západ kdysi kvůli nižším nákladům a tamním méně přísným předpisům převedl část výroby hlavně do Asie. To způsobilo, že třeba bez exportu z Číny dnes plno věcí chybí. Poznali jsme to i na začátku pandemie, kdy najednou nikde v Evropě nebyly roušky, a tak si je lidé v Česku šili sami (na snímku vlevo). Později přišel nedostatek čipů pro evropský automobilový průmysl, a výroba aut se plně neobnovila vlastně dodnes (na snímku uprostřed). Evropa ale do Asie přesunula i výrobu obrovské části důležitých léků (vpravo).

■ **Válka na Ukrajině odhaluje problémy, které jsme roky přehlíželi. Energetická závislost na diktátorských režimech, výroba léků a zboží přesunutá do Asie, celosvětově provázané dodavatelské řetězce, jež se jedním škubnutím hroutí k zemi. Jak tyhle události Evropu a celkově Západ změni?**

Je zřejmé, že stojíme na velké dějinné křižovatce, z níž se můžeme vydat nejrůznějšími směry. Nemám ovšem křišťálovou kouli a nejsem ani prorok, abych si mohl troufnout říct, kam to bude. Nevím, kolik mi zbývá v životě let, ale na jednu stranu by člověk chtěl být dlouho živ, protože by ho zajímalo, jak tohle všechno dopadne. Na straně druhé se obávám toho, co přijde, a rád bych zemřel ještě ve světě, na jaký jsem zvyklý. Každá společnost má v sobě vždy nějaké dobré a nějaké špatné rysy. Vždy záleží na tom, v jakém jsou poměru.

▼ **Covid podle biologa a filozofa Komárka ještě více rozdělil společnost. Pandemie podle něj nesla až náboženské rysy a dělila lidi na očkované a neočkované bez ohledu na jejich protilátky. „Podobně jako se dělí lidé na pokřtěné a nepokřtěné, aniž by kněz zjišťoval míru boží milosti u dotyčného.“**

■ **Tak na některých historických režimech příliš mnoho kladných věcí nevidím.**

To proto, že ty kladné věci zdaleka nevyvažují zápory. Kupříkladu v Sovětském svazu byla pěkná lyrická poezie a v nacistickém Německu zase velmi dobrá ochrana zvířat, ale každý soudný člověk chápe, že to byla oproti jiným rysům těchto režimů dosti hubená aktiva.

„Zemědělství je velmi křehké, závislé na chemii.“

tickém Německu zase velmi dobrá ochrana zvířat, ale každý soudný člověk chápe, že to byla oproti jiným rysům těchto režimů dosti hubená aktiva.

■ **Někteří hlasitě hovoří o tom, že hlavně v Evropě se budeme muset snažit být mnohem samostatnější. Končí touhle válkou globalizace světa?**

Asi ano. A nemusí to být nutně špatně. Uprímně řečeno, když se třeba takové ředkvičky vozí do Evropy z Chile, protože to vyjde o pár haléřů levněji na svazečku, pak to skutečně nedává smysl. Podobně je to třeba s ocelí z Indie a mnohými dalšími surovinami i výrobky. Bylo by hezké se tady stále více soustředit řečneme na ekoturistiku, ochranu živočichů a prostředí, mezikulturní studia a podobně. Je ale nutné si uvědomit, že tyhle ideje nejsou samonosné. Pro fungování států i celého kontinentu potřebujete mít pevný hospodářský základ. Už roky jsem si například kladl otázku, co by se stalo, kdyby došlo dejme tomu k nějaké blokádě Evropy, a navíc ke zničení zbytků chemického průmyslu. Do roka by vypukl strašlivý hladomor.

■ **Proč myslíte?**

Zemědělství je dnes strašně křehké a závislé na naftě, hnojivech a dalších chemikáliích. Neustáli bychom to. Ještě za poslední světové války třeba v Německu každý statek vyráběl potraviny bez nich. I když to Němci se svou důsledností přerozdělovali, v roce 1945 už stejně stáli na hraně hladomoru. Dnes bychom zdaleka takhle dlouho nevydrželi, nefungovalo by to. Jako Evropa jsme na okolním světě ještě mnohem závislejší než dříve. „Naše ocelárny“ jsou v Indii, „naše chemičky“ zase třeba v Rusku a na Ukrajině. Prostě jsme to všechno přesunuli mimo náš prostor. Bylo to pohodlnější a lacinější. O další souvislosti a dopady jsme se zase tolik nezajímali.

■ **V Číně a Indii se vyrábí třeba i 80 % účinných látek pro produkci léků. Tyhle dvě země vyrábějí například 60 % světového množství paracetamolu, 90 % penicilinu a 50 % ibuprofenu. Což je dané nejen nižší cenou práce, takže i nižšími výrobními ná-**

klady, ale například i méně přísnými požadavky na ochranu životního prostředí...

Když jsem třeba navštívil Dillí, kde je v širším okolí fabrika na fabrice, nebylo tam kvůli smogu vidět na 200 metrů. Ale my jsme to nechtěli vnímat. Zajímalo nás naše životní prostředí, to v jiných koutech světa, odkud rádi čerpáme, nás zase tolik nedojímalo. Použiji dnes tolik oblíbeného slova outsourcovat (*najímat někoho, zajišťovat*

pomocí jiné strany, zvenčí, pozn. red.). Rozhodli jsme se z jiných světadílů outsourcovat nejenom výrobu, ale když to přeženu, pak i rozmnožování.

■ **Nechápu...**

V Evropě výrazně klesla porodnost, a k udržení jejího blahobytu a sociálních výhod proto přijímáme lidi z jiných koutů světa. Ti potřebnou práci zastanou. S nadsázkou můžeme říct, že se nám

na rozdíl od našich rodičů nechce v rodinách ztrácet čas i energii a složitě vychovávat větší množství dětí. Proto si ze světa dovážíme lidi už hotové v podobě migrantů. S nadsázkou je to v podstatě stejný proces jako s těmi kovovými ingoty (*hutní polotovary určený k dalšímu zpracování, pozn. red.*).

■ **Když mluvíme o potravinách a o zemědělství: stále populárnější jsou biopotravi-**

ny a trendem je ústup od chemických hnojiv a postřiků...

To se snadno řekne, ale mnohem hůře uskuteční. Historicky podstupovalo lidstvo o každý atom dusíku, který chtělo vpravit zpět do půdy, neuvěřitelný boj. Proto bylo tak důležitou součástí každého hospodářství hnojiště, kam se shromažďovaly všechny zbytky. Ale to nestačilo, a i v Evropě mnozí chudí balancovali na hraně podvýživy. S nadsázkou se dá říct, že moderní dějiny nejvíce neovlivnili žádní šílení diktátoři, ale ani dobrodinci typu Alberta Schweitzera (*německý lékař a nositel Nobelovy ceny za mír z roku 1952, jenž se svou ženou vybudoval nemocnici v africkém pralesi a léčil domorodce, pozn. red.*). Největší zásluhy bezesporu mají pánové Haber a Bosch, kteří na počátku 20. století přišli na syntézu amoniaku ze vzdušného dusíku (*oba obdrželi později Nobelovu cenu za chemii, pozn. red.*). Původně měl tenhle proces pomoci při výrobě výbušnin, ale ukázalo se, že se tím dá skvěle nahrazovat nedostatečný a drahý ledek, který se musel dovážet. Neumím si představit, že bychom průmyslová hnojiva dokázali nahradit a jídla by přitom byl pro tolik lidí pořád dostatek (*studie říkají, že úroda by bez chemie byla zhruba o 50 % nižší a také mnohem dražší, a že by svět zachvátil hladomor, pozn. red.*). Navíc se stále razantněji přesouváme do měst, kde je alespoň částečná potravinová soběstačnost domácností velmi problematická. Někteří

mí přátelé, kteří se rádi stěhují na vesnici, se opájejí představou, jak se v případě krize zařídí pro sebe. Okopou si políčko, zasadí brambory nebo nějakou jinou nenáročnou plodinu. Ono by to jistě šlo, akorát byste k tomu ještě v případě krize potřebovali sehnat samopal, abyste to políčko uhlídali před těmi, kteří nic podobného neudělali.

„Už se nám nechce vychovávat děti. Vozíme si migranty.“

■ Evropu čekají nejtěžší ekonomické časy a největší vlna zdražování a poklesu životní úrovně od druhé světové války. Jaký bude mít tahle situace dopad na Green Deal, tedy „zelený“ plán Evropské unie?

Nejsem odborník na energetiku, ale obávám se, že nyní půjde v Evropě spíš o to, nějak za mimořádných okolností vyjít tak, aby obyvatelstvo bylo vůbec nějak zásobné energií za ceny, které by ho úplně nezruinovaly. Obávám se, že nikdo dnes není schopný udělat skutečnou predikci, jak se situace vyvine.

■ Každopádně většina vlád EU se chce pod vlivem válečných událostí co nejrychleji, nejlépe okamžitě, odpojit od ruské ropy a plynu. Akorát tedy zatím nikdo netuší, čím je okamžitě nahradit. Co dalšího nám válka na Ukrajině přinese?

Pro mnohé přinese prozření. A když se bavíte o tom plynu... Musím přiznat, že život s ním je prostě jednodušší a pohodlnější. Otočíte kohoutkem, a máte teplo. Ale zase je to věc priorit. Když jsem byl teenager a začínal jsem studovat v Praze, bylo v zimě nebe kolikrát úplně žluté od inverze a smogu z uhlí.

■ Jenže v podobně obrovské míře návrat k uhlí nikdo nechce, ne?

Asi ne. Ale jde mnohem více šetřit. Podívejme se o dost dále do minulosti. Třeba takové 17. a 18. století. Topilo se jenom dřevem, ale lidé mohli spálit jenom tolik, kolik toho přirostlo. Takže naši předci topili málo, většinou jenom v kuchyni, kde si vařili, od čehož taky vznikalo nějaké teplo. No a tam se pak všichni v zimě hráli a jinde prostě spali pod duchnou. Dneska si skoro každý i v třesnuté zimě topí tak, že doma chodí ve spodním prádle. Navíc to dřevo bylo z dnešního ekologického pohledu stoprocentně obnovitelným zdrojem. Z té doby pochází také tereziánský lesní řád, který stanovoval povinnost zalesňovat vykáčená místa. Do té doby si mohli vlastníci lesní půdu podle uvážení měnit na užitkovou a dělat si z ní třeba pole.

■ Takže na nás bude mít ta současná válka zásadní vliv?

Jak jsem říkal, mám pocit, že stojíme na dějinné křižovatce. Ale nejde jenom o válku. Ono to začalo už pandemií covidu, na kterou se nyní jakoby trochu zapomíná. Přitom i ona a chování našich společností

Ceny plynu a pohonných hmot letí strmě vzhůru a asi ještě nenarazily na svůj strop. Západ uvaluje na Rusko kvůli válečné agresi na Ukrajině sérií sankcí, bez ruských energií se ale řada zemí EU zatím neobejde. Jen výpadek ruské ropy by třeba pro Česko podle výpočtů znamenal, že by litr benzínu rázem stál minimálně 60 Kč. A závislost na zemním plynu, který nelze do země, jež nemá moře, v potřebném množství dopravit jinak než „trubkami“, je ještě větší.

Závratný růst cen a obří inflace, která např. v Česku podle České národní banky zamíří zkraje léta k 15 %, uvrhne podle prognóz až třetinu rodin do chudoby. Tohle riziko je reálné i podle ekonomky Danuše Nerudové, bývalé rektorky Mendelovy univerzity v Brně. Už na podzim to může vést k velkému sociálnímu napětí a masovým demonstracím. Podobným, jako byla ta v dubnu 2012 - kvůli vyjádření nesouhlasu s extrémně „šetřící“ politikou vlády premiéra Nečase a tehdejšího ministra financí Kalouska přišlo na Václavské náměstí 120 tisíc lidí.

s sebou nesly spoustu vnějších znaků války, ačkoliv si myslím, že to u infekce nutně být nemuselo. Jako by to byla k válce už předehra.

■ Co tím myslíte?

Mluvím o omezování osobních svobod. Navíc se v oficiálních prohlášeních i v médiích pravidelně používaly válečné výrazy. Mluvilo se třeba o „boji“ či o „válce“ proti covidu. A když si to rozebereme dál, pak třeba zákaz nočního vycházení jsme v naší zemi zažili naposledy za heydrichiády (po atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha v roce 1942, pozn. red.). Tehdy to bylo ještě pochopitelné, protože gestapo v noci na chytání parašutistů nevidělo, ale že by se virus šířil více v noci? To je přece hloupost. I omezení pohybu lidí mezi okresy bylo velmi zvláštní. Navíc jsme byli krok od cenzury, jež obvykle válečný stav doprovází.

■ No, nyní se to už naplňuje a je velká snaha vypínat dezinformační weby a další kanály, které papouškují ruskou propagandu. Problém je v tom, že zatím byly vypínány bez rozhodnutí soudu a příslušný zákon se teprve připravuje. Na oficiálním webu vlády se zase objevila výzva k občanům, aby „nahlašovali“ autory výroků, jež považují za dezinformace. Po velké vlně kritiky sice tahle věta z textu zmizela a premiér Fiala uznal, že „je asi nadbytečná nebo není šťastná“, ale i to je potvrzením, že se hranice svobody slova jaksi posouvají...

K cenzuře to, zdá se, směřuje nutně. Něco jako někdejší neomezená svoboda slova na

Západě už je asi passé na mnoho let. Ale ještě ke covidu. Někdy mi to připomínalo archetypální, v zásadě náboženského myšlení, na které jsme podvědomě adaptovaní. Kupříkladu takové očkování. To vlastně nese rysy udělování církevních svátostí, třeba křtu. Z hlediska církve se dělí lidé na pokřtěné a nepokřtěné, tady na očkované a neočkované. Jestli má člověk nějaké protilátky, bylo úplně jedno. Podobně jako kněz nemůže lakmusovým papírkem zjistit, zda je dotyčný ve stavu Boží milosti, nebo není. Když je ale pokřtěn, jsou hříchy smazány, alespoň načas. Podobně když je očkován.

„K políčku byste potřebovali na ochranu i samopal.“

■ Když mluvíme o svobodě, zpětně jsem rád, že jsem měl šanci prožít v tomhle ohledu neuvěřitelně svobodná 90. léta, která byla sice divoká, ale v tomhle ohledu výjimečná.

Já se tehdy vrátil z emigrace v Rakousku a nabyté svobody tady jsem si vážil a užíval. Jak jsem mohl, tak jsem cestoval, vydával knížky. Všechno ale jednou končí a je spíše divné, že to vydrželo tak dlouho. Jiní lidé to samozřejmě mohou vidět jinak, záleží na úhlu pohledu každého jednotlivého aktéra takových dějinných událostí. I vyzdvihovaná 90. léta se dají převyprávět

hodně negativní optikou. Třeba tak, že šlo o období zmatku, dezorganizace, zašantročení a rozkradení spousty státního majetku doprovázené rozpukem zločinnosti, vražd a mizení lidí. Takhle jednostranně se můžete dívat v podstatě na cokoliv. A v jakékoliv době. Kryštof Kolumbus může být pro někoho statečný a neúnavný objevitel, pro domorodé obyvatelstvo Ameriky to byl masový vrah a vykořisťovatel.

■ Když už jste zmínil Kolumba... Přijde mi poněkud hloupé, že se někteří aktivisté najednou dívají na historické osobnosti současnou optikou, což hlavně v anglosaském světě vede k ničení soch, násilným střetům a k „objevování“ toho, že ten či onen někdejší významný politik, cestovatel či spisovatel byl třeba rasista. Není to další znak vyčerpanosti euroatlantické civilizace?

V něčem určitě. Zase se můžeme podívat do minulosti. Takový Řím se také rozkládal zevnitř a v době jeho největšího rozkvětu by ho barbaři na hranicích nebyli schopni skutečně ohrozit. Půvabně je, že se nám dochovaly mnohé nářky římských moralistů, kteří lkali nad tím, jak se stará ušlechtilá morálka vytratila. Jak kdysi starý Říman s hrstí oliv a skrojkem chleba oral na poli celý den a utužoval se tak k boji, zatímco dnes leží na prachových polštářích, ovívají ho otroci a místo něj bojuje najatý Germán. V něčem to může být úsměvné, ale jisté je, že takový najatý barbar nechtěl jen bojovat, ale mít také nějaký podíl na moci a rozhodování. Na druhou

stranu nás může uklidnit, že ani s pádem Říma se Apeninský poloostrov nepotopil do moře a lidé tam žili dále. A i když ten sešup byl drastický, nepadli na úplné dno. My tomu zpětně říkáme temná staletí, ale i tehdy vznikaly nádherné věci. Podívejte se třeba do Britského muzea v Londýně na překrásně ilustrované rukopisy ze 6. či 7. století.

■ **Zajímavé je, že ta současná vlna kulturního revizionismu přichází právě z Británie a USA.**

Pokud to obrátím v žert, pak z anglosaských zemí tradičně přicházely inovace. Začala tam průmyslová revoluce, v jejich podání dosáhl jiných kontur i kolonialismus a z tohoto světa vzešla také novodobá demokracie. A pokud odtamtud vzešla, pak z tohoto směru také může jednoho dne odejít. Jak jsem ale říkal, nejsem prorok. Pokud s civilizací neučiní konec nějaká velká atomová válka, pak to nedopadne nijak fatálně ani definitivně.

■ **Rusové, jimž se očividně nedaří na Ukrajině vyhrát konvenční válku, právě jadernými zbraněmi chrastí stále hlasitěji. Nevychová to ve vás obavy?**

Těžko říci. My jsme na tuhle hrozbu za ty roky jen jaksi pozapomněli, ale celé dětství jsem ve škole strávil různými nácviky civilní obrany. Určitě si vzpomenete na navlékání pláštěnek a igelitových sáčků na ruce a nohy a pro děti nezapomenuté rady, že při jaderném výbuchu si musejí lehnout nohama k epicentru. A třeba v první třídě nám paní učitelka vyprávěla,

„Směřujeme k cenzuře a omezování osobních svobod.“

jak přijde imperialista a zabije tatínka, zabije maminku a nás odvléče do Německa na převýchovu, kde budeme dělat otroky v jeho továrnách. Přes to všechno nechci stoprocentně tvrdit, že se nic hrozného stát nemůže. Doba se prostě mění a veselé konzumní jistoty jsou pryč. A přitom je někteří vykreslovali až do skonání věků. Třeba politolog a filozof Francis Fukuyama

udělal kariéru na tom, že prorokoval, že přijde konzumně pluralitní bezčasí, jež bude trvat až do skonání světa. (Fukuyama, americký spisovatel, politolog a filozof japonského původu, ve své nejznámější knize *Konec dějin a poslední člověk z roku 1992* tvrdí, že pádem železné opony a rozpadem sovětského socialistického bloku dějiny de facto skončily a že jediným možným a konečným stadiem vývoje lidstva je „demokratický a ekonomicky liberální světový řád“, pozn. red.) Budiž mu ten spisovatelský úspěch i vydělané peníze přány, ale já tomu nevěřil už tenkrát. A je zřejmé, že nic takového nenastane.

■ **Přijde mi, že mnohem více než rozumově v téhle době fungujeme emocionálně. I v tak zásadních událostech, jako je válka. To je normální?**

Tak je tomu ve vypjatých momentech vždycky. Na emocích samotných není nic špatného, jsme jimi vybaveni genetiky právě kvůli přežití. Na druhou stranu je vždy problematické, co je skutečně rozumné, racionální. My máme za rozumné něco, co nám jako společnosti zvyšuje HDP nebo příjmy. Z tohoto hlediska je samozřejmě započítání války věc zcela nerozumná. Jde však o to, že události nemusejí mít jenom pro nás „rozumné“ příčiny.

■ **Nerozumím...**

Že to, co je rozumné pro nás, nemusí být racionální pro někoho jiného. Mimo chodem, obě světové války byly ekonomicky naprosto děsivé. Jak nacistické Německo, tak Sovětský svaz vydaly poslední marku a rubl jen za šíření svých ideologií a za své vítězství. Ekonomika nehrála v takové situaci pro tehdejší vládcy vůbec žádnou roli. Myslím v rozhodování. Třeba Stalin: měl-li volit mezi odborníkem a jedincem tupým, ale zato věrným, rozho-

záběry z Ukrajiny stále více ukazují děsivou tvář války, na níž Evropané po desetiletích už jaksi zapomněli. A je zřejmé, že nyní se řada věcí zásadně změní. Ekonomickými vazbami počínaje a vyzbrojováním jednotlivých evropských států konče. Také se ovšem sníží životní úroveň lidí. Obnova Ukrajiny, která mj. v časech míru zásobovala obilím (spolu s Ruskem) velkou část světa, mj. severní Afriku (tam už se hlad projevuje a tím hrozí i další vlna migrace z „černého“ kontinentu do Evropy), bude navíc extrémně drahá. A hlavní břímě půjček ponese Západ. Už nyní Ukrajina požádala Spojené státy a Evropskou unii o příspěvek pěti miliard dolarů měsíčně, aby se jí v zemi nerozpadl sociální systém (důchody, sociální dávky, platy státních zaměstnanců, atd.)...

■ **Jestli tomu rozumím, bavíme se o kapitalismu a jeho konci v současné podobě?**

Je to trochu složitější. Dlouho jsme věřili, že hospodářská úspěšnost je nutně vázána na otevřenou společnost, volnou hospodářskou a politickou soutěž, demokratickou strukturu. Současné dění ve světě ale ukazuje, že tomu tak úplně vždy být nemusí. Ukazuje se, že kapitalismus může žít ve velmi úzké symbióze s autoritářským systémem, jaký představuje například nová Čína. Obávám se, že třeba i na našem kontinentu mohou v budoucnu vzniknout státy a režimy, kde bude hospodářství mnohem provázanější se státem. Nějaké nové hybridní systémy, nejenom v tom, že by firmám někdo říkal, co mají vyrábět, ale například v politických zadáních. Třeba jim někdo důrazně poradí, že je lepší začít podnikat v takovém Zimbabwe a stáhnout se z Etiopie.

Josef Hympl

Současná vlna „progresivistických“ hnutí v západní Evropě a v USA označila řadu věhlasných politiků, kteří psali dějiny, ale také mnohé slavné umělce či vědce za rasisty a zločince. Přepisují se názvy knih, u některých se mění i děj, aby byl „korektní“. A třeba móda poškozování pomníků dorazila i do Česka, které si jinak na nějaké radikální rebelie nepotrpí. Na snímku socha Winstona Churchilla v Praze, na níž v roce 2020 aktivisté nastříkali nápisy o tom, že byl rasista.